

Тема: Вступ. Державотворча роль мови. Функції мови. Стили, типи і форми мовлення

Мета: ознайомити студентів з предметом і завданнями курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)»; з поняттями «мова», «мовлення», «мовна норма», «стиль»; сформулювати уявлення про історію розвитку української мови, роль мови в житті особистості; місце української мови серед інших мов світу; викликати зацікавленість предметом, налаштувати студентів на позитивне сприймання матеріалу.

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: вступна лекція.

Методи та форми проведення заняття: бесіда, розповідь-пояснення, метод унаочнення даних (презентація), робота з першоджерелами, підручником.

Міждисциплінарні зв'язки:

- *забезпечувальні* – українська мова, історія України;
- *забезпечувані* - дипломне проектування, майбутня професійна діяльність.

ТЗН: комп'ютер, проектор, екран.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зубков М. Г. Мова ділових паперів. – Х.: Майдан, 2002; с. 3 – 19.
2. Глушик С.В. Сучасні ділові папери. К.: - А.С.К., 2003; с. 5 – 24.

Додаткова:

1. Фаріон І. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): монографія / Ірина Фаріон. – Вид. 3-тє, допов. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 331 с. : табл.

План

1. Мета та завдання дисципліни
2. Функції мови
3. Поняття літературної мови, мовної норми
4. Стили, типи і форми мовлення

Українська мова за професійним спрямуванням – дисципліна, що покликана сприяти розвиткові вмінь і навичок роботи з текстами наукового, офіційно-ділового стилю, висвітлювати питання сучасного ділового мовлення. Адже професійно-ділова сфера – одна з життєво необхідних галузей діяльності людства. Саме за допомогою ділових паперів, документів, листів встановлюються офіційні, службові, ділові, партнерські контакти між закладами, установами, підприємствами, державами, а також налагоджуються приватні стосунки між людьми.

Професійно-ділове спілкування потрібно вести державною мовою, повсюдно впроваджуючи українську мову, розширюючи її використання в соціальній сфері нашої держави.

Дисципліна «Українська мова за професійним спрямуванням» допомагатиме майбутнім фахівцям оволодіти навичками оптимальної мовної поведінки, навчитися впливати на співрозмовника за допомогою вмілого використання різноманітних мовних засобів, уміти захищатися – за

допомогою мови – від спроб психологічного тиску, словом, діяти в якнайскладніших комунікативних ситуаціях. Навички спілкування допомагають студентам моделювати вільну і впевнену поведінку у професійній сфері.

Тому вивчення професійної української мови також передбачає ознайомлення і з лексичними, граматичними нормами сучасної української мови, повторення орфограм та пунктограм і орфоепічних норм.

Проте найбільшу увагу приділятимемо вмінню складати документи, працювати з науково-технічними текстами, а також розвивати навички усного офіційно-ділового та наукового спілкування українською мовою.

Українська мова, як і будь-яка розвинена національна мова, являє собою систему систем. З одного боку, мова – система специфічних національних особливостей, характеристик, ознак. А з іншого – вона складається з інших рівнів, або систем – фонологічної, морфологічної, лексико-фразеологічної, синтаксичної та стилістичної.

Обслуговуючи потреби суспільства, мова виконує низку **функцій**, життєво важливих для цього суспільства, окремих груп суспільства і кожної людини зокрема.

Номінативна функція. Мовні одиниці, передусім слова, служать назвами предметів, процесів, якостей, кількостей, ознак тощо. Тобто це функція називання.

Комунікативна функція. Її суть полягає в тому, що мова використовується для комунікації – інформаційного зв'язку між членами суспільства.

Ідентифікаційна функція. За допомогою мови, особливостей мовлення можна встановити, вирізнити, ідентифікувати одну особистість серед інших, адже кожен із нас має свій мовний «паспорт», у якому відображено всі параметри нашого Я – національно-етнічні, соціальні, культурні, духовні, вікові.

Експресивна функція – мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини.

Гносеологічна функція – за допомогою мови людина пізнає світ. Це функція пізнання, яка полягає не лише в акумуляції, накопиченні досвіду суспільства, а й у пізнанні нового.

Мислетворча функція – мова є засобом формування думки, оскільки людина мислить за допомогою мовних форм.

Естетична функція – за допомогою мови людина може сприймати красу і передавати іншим людям, бути творцем культурних цінностей.

Культуроносна функція – мова є основою культури кожної нації, найбільший її скарб.

Фактична функція – це функція встановлення контактів, звертання уваги на себе, «підготовка» потенційного співрозмовника до сприймання інформації.

Волютативна функція – вираження волі щодо співрозмовника: прохання, запрошення, порада, спонукання тощо.

Демонстративна функція – підкреслення вираження за допомогою мови своєї етнічної, національної приналежності.

Мова – явище системне. Її функції виступають не ізольовано, вони виявляються у взаємодії.

Літературна мова – це унормована мова суспільного спілкування, зафіксована в писемній та усній практиці. Вона є однією з форм національної мови (інші форми: діалекти, просторіччя, мова фольклору).

Літературній мові характерні:

- Поліфункціональність
- Унормованість
- Стандартність
- Уніфікованість
- Розвинена система стилів.

Літературна мова виконує функцію обслуговування всіх сфер діяльності суспільства, а саме:

- Функціонує в державній, матеріально-виробничій, культурній, науковій сферах.
- Є мовою освіти, радіо і телебачення, преси, художньої літератури.
- Є засобом вираження національної культури, національної самосвідомості українців.

Однією з основних категорій культури мови є мовна норма.

Норма літературної мови – це сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства.

Мовознавці розрізняють такі мовні норми: акцентологічні, орфоепічні, лексичні, графічні, орфографічні, граматичні, пунктуаційні, стилістичні. Усі мовні норми характеризуються системністю, стабільністю, історичною та соціальною обумовленістю.

У кожній розвинутій літературній мові сформовані суспільно-історичні різновиди мовлення – функціональні стилі.

Стиль (лат. *stilus*) – загострена паличка для письма – це сукупність мовних засобів (лексичних, граматичних, синтаксичних), що використовуються мовцем за певних умов спілкування у тій чи іншій сфері людської діяльності (політика, наука, техніка, право, художня література, діловодство).

Розрізняють основні стилі мови: публіцистичний, офіційно-діловий, художній, науковий. Інколи виділяють виробничо-технічний та епістолярний (мова листування). В усній формі мовлення виділяють ще розмовний стиль та ораторський. Стилi поділяються на підстилi. Стилi реалізуються у певних жанрах (напр., науковий стиль реалізується у таких жанрах, як стаття, анотація, відгук, рецензія).

Індивідуальний стиль – це сукупність мовних засобів у писаних текстах чи усному мовленні, які вирізняють мову окремого письменника, діяча культури, показують його як виразну індивідуальну мовну особистість. Кожний мовець має свій індивідуальний стиль мовлення. Цей стиль залежить від світосприймання

людини, рівня її освіти, культури, вихованості. Прикладами й зразками для всіх нас є індивідуальні стилі Шевченка, Франка, Лесі Українки, Коцюбинського, О. Довженка, О. Гончара та інших діячів української культури.

Науковий стиль мовлення використовується в наукових працях, для викладення результатів наукової дослідницької діяльності. Метою наукового стилю є повідомлення, пояснення, тлумачення досягнутих наукових результатів, відкриттів. Найпоширеніша форма наукового стилю — монолог.

При складенні текстів наукового стилю завжди присутній попередній відбір мовних одиниць, стилістичних засобів.

Науковий стиль властивий таким жанрам: монографія, наукова стаття, дисертація, анотація, рецензія, підручник, лекція. Науковий стиль використовує певний набір мовно-стилістичних засобів: спеціальні слова (терміни), складні синтаксичні конструкції (у яких має місце суворо впорядкований зв'язок, наприклад, за рахунок вставних конструкцій); речення, ускладнені узагальнюючими родовими найменуваннями. Слова вживаються переважно в прямих значеннях. Експресивно-емоційне забарвлення лексики використовується надзвичайно рідко. У текстах наукового стилю часто вживаними є цитати, посилання на першоджерела.

Публіцистичний стиль мовлення використовується найчастіше в політичній, суспільній, освітній масовій агітації. Він характеризується точністю, послідовністю, логічністю викладення провідних тез разом з їх емоційним забарвленням. Метою публіцистичного стилю стає викладення та з'ясування певних соціально-політичних та філософських проблем, вплив на читачів або слухачів, агітація та пропагування суспільно-політичних та освітніх ідей у газетах і журналах, по радіо і телебаченню, під час мітингів і зібрань. Публіцистичний стиль потребує попереднього відбору певних мовних засобів, матеріалу. Звичайною формою реалізації публіцистичного стилю є усний або друкований монолог. У цьому стилі можуть використовуватись і нормативна лексика, високі, урочисті слова і фразеологізми, емоційно забарвлені лексеми, вигуки, частки, нескладні синтаксичні конструкції, риторичні запитання, окличні інтонації, повтори. Відповідно до провідного завдання цього стилю у ньому часто використовуються політичні та морально-етичні слова і фразеологізми. Формою реалізації для публічного стилю може бути промова, стаття, памфлет, гумореска.

Розмовний стиль мовлення — це стиль, який використовується в усному повсякденному спілкуванні у побуті, у родині, на виробництві. Основне призначення розмовного стилю — бути засобом невимушеного спілкування, живого обміну думками, з'ясування побутових стосунків. У розмовному стилі відсутній попередній відбір мовного матеріалу. Вживаються разом із нейтральною лексикою стилістично знижені мовні засоби: фразеологізми, діалектизми, жаргонізми тощо. Часто вживаються в розмовній мові вигуки, частки, вставні слова, неповні речення, повтори, неузгоджені словосполучення тощо. У розмовній мові велику роль грають нелінгвістичні засоби спілкування: міміка, жестикуляція, ситуація.

Сакральний стиль, також Конфесійний (від лат. *sacrum* — священне, присвячене богам) (інакше — конфесійний стиль) — стильовий різновид української мови, який обслуговує релігійні потреби суспільства.

Художній стиль — це стиль художньої літератури, який використовується в поетично-художній творчості. Провідним завданням художнього стилю є вплив на людську психіку, почуття, думки через зміст і форму створених авторами поетичних, прозових текстів. Художній стиль передбачає попередній відбір мовних засобів для створення літературних художніх текстів. У художньому стилі широко використовуються всі мовні засоби, увесь лексичний потенціал мови. Художній стиль реалізований у формі драми, прози та поезії, які у свою чергу, розподіляються на відповідні жанри.

Типи мовлення

Об'єктом мовлення для людини стає світ, що нас оточує: людина, тварина, предмети і почуття, життєві ситуації тощо. Залежно від цього тексти поділяються на три смислових типи. Це опис, розповідь і роздум.

Розповідь — змістовий тип текстів, де опису підлягають події, розташовані у визначеній послідовності. Розповідь може бути побудована у формі розмовного і художнього стилів. Художній розповідний текст моделюється відповідно до композиційної схеми: експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка.

Опис — змістовий тип тексту, при якому дається характеристика ознакам предметів, людини, оточуючому світу, явищам природи. Опис можна здійснювати в будь-якому мовному стилі. Описування починається або із загальної ознаки до конкретних деталей, або від малих деталей, до більш узагальненого предмету.

Роздум — змістовий тип тексту, при якому стверджується або заперечується певний факт, ідея, поняття, явище. Цей змістовий тип характеризується логічною більш-менш стрункою побудовою, аргументованістю та фактичністю. Роздум моделюється за таким планом: тезис, аргументи, доводи, висновки. Текст-роздум використовує науковий, публіцистичний стиль, їх різновиди.

Форми мовлення

Сучасна українська літературна мова існує у писемній та усній формах. Вони однаково важливі для суспільства, обом їм властиві мовні норми. Однак за своїм функціонуванням кожна з них має свої специфічні особливості.

Усна форма літературної мови обслуговує поточні потреби спілкування в суспільстві між людьми, безпосередньо пов'язаними між собою. Це мова ділового спілкування науки, освіти, засобів масової інформації. Кількість учасників усного спілкування обмежена. Розумінню усної мови сприяють: інтонація, тембр і сила голосу, дикція, паузи, міміка, жести та умови, у яких відбувається розмова.

Усне мовлення — це діалог.

В усному мовленні переважно використовуються прості речення, тому що при безпосередньому спілкуванні висловлена думка часто стає зрозумілою з півслова або з одного нацяку. Усна мова обслуговує побутові й виробничі процеси суспільства, то в ній переважає лексика побутового та виробничого характеру,

можливе вживання розмовних слів, які перебувають на межі з діалектною лексикою.

Існує ціла низка "штампів" привітання, прощання і загалом побутових діалогів, що є складовими мовного етикету.

Усній мові характерна спонтанність непідготовленість.

Писемна форма літературної мови функціонує в галузі державної, політичної, наукової й культурної діяльності. Вона розрахована на спілкування з необмеженою кількістю осіб.

Вимоги до писемної мови ~ точність, послідовність і лаконічність виклад фактів, гранична чіткість у висловлюванні.

У писемній формі особливо чітко проявляється диференціація текстів за стилями спілкування.

Так, у ділових паперах крім звань графіки, орфографії, пунктуації, існують суворі правила їх побудови, вживання стійких словосполучень і вибору лексичних одиниць.

Писемній мові властиві як прості, так складні речення, вживання їх – потреба повно розгорнути й оформити складну думку. Потрібні слова добирати доречно, з урахуванням знань і правил правопису, вдалого вибору слова.

Контрольні питання

1. *Яка мета дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»?*
2. *Охарактеризувати функції мови.*
3. *Дати визначення літературної мови.*
4. *Які характерні ознаки властиві літературній мові.*